

150 vuotta ensimmäisestä unkarinkielisestä Itämeren seutujen matkakirjasta

Tutkimushistoriallisia poimintoja fennougristiikan uranuurtaja
Pál Hunfalvyn (1810–1891) matkakertomuksesta vuonna 1869

Judit VARGA

Turun yliopisto
judvar@utu.fi

Suomalais-ugrialaisten kielten sukulaisuudesta oli kirjoitettu jo 1500-luvulla erinäisiä huomioita, mutta tieteellisiä tutkimuksia julkaistiin vasta 1700-luvun lopussa ja 1800-luvulla. Kiinnostus sukukieliin kasvoi merkittävästi Unkarissa Antal Regulyn vuosina 1843–46 tehdyn Siperian matkan myötä. Yksittäisten tutkijoiden väliset kirjeenvaihdot ja tieteellisen yhteistyön ajatus antoivat sysäyksen myöskin tutkijavierailuille. Pidempiaikainen ja yleensä raskas kenttätutkimus oli harvojen kielentutkijoiden tähtäimessä, sen sijaan virallinen tai puolivirallinen vierailu oli infrastruktuurin kehittyttyä yleistymässä. Tutkimusmatkoista kenttätutkimus tuotti paljon etnografista ja kieli-materiaalia, lyhyet vierailut sukukansojen parissa puolestaan olivat matkakirjojen alullepanijoita. Hunfalvyn matkakirjan suurin ansio on dokumentaarinen kuvaus 1860-luvun Itämeren maiden, etupäässä Suomen ja Viron yhteiskuntaoloista, jotka olivat murroksessa. Matkakirjaa ei kuitenkaan ole vielä tutkittu, siihen on vain viittauksia. Syynä tähän voi olla, että saksan- ja vironkieliset käännökset tehtiin vain ensimmäisestä, Viroa käsittelevästä osasta. Suomesta kertovasta osasta on vain unkarinkielinen laitos.

1. Tutkimusmatkat ja matkakirjallisuus

1800-luku oli tutkimusmatkojen ja matkakirjojen kulta-aikaa. Ensimmäinen unkarinkielinen Suomi-matkakirja julkaistiin vuonna 1871. Ennen Pál Hunfalvyn matkaa unkarilaisia matkustajia oli käynyt melko vähän Suomen alueella. Skandinavia oli ylipäätään vain harvojen unkarilaisten tutkimusmatkailijoiden kohteena. Saamen ja unkarin kielten sukulaisuudesta ensimmäisenä tieteellisesti kirjoittanut tutkimusmatkailija, jesuiittamunkki János Sajno-

vics kävi Norjassa vuosina 1768–69. Suomalais-ugrialaisten kielten kieliaineistoja Castrénin tavoin Siperiassa kerännyt unkarilainen itseoppinut kielitieteilijä Antal Reguly puolestaan vietti lähes kaksi vuotta Suomessa vuosina 1839–41 tutustuen suomen kieleen. Helsingistä Lappiin ulottuvilla matkoillaan hän tapasi Suomen merkittävimpiä tiedemiehiä. Regulyn kirjoittamat etupäässä saksankieliset matkamuistiinpanot ovat jääneet julkaisematta ja ovat näin ollen olleet vain asiantuntijoiden käytettävissä.¹

Vasta vuonna 1869 tehdyn matkan jälkeen syntyi seikkaperäinen matkakirja Unkarin Tiedeakatemian kirjastonhoitaja Pál Hunfalvyn ansiosta. Hunfalvy oli oikeustieteen lehtorista kielentutkijaksi siirtynyt polyglotti, joka oli opetellut suomea jo ennen Suomen matkaa. Vuonna 1871 julkaistun laajan ja monipuolisen matkakertomuksen *Utazás a Balt-tenger vidékein I–II* (Matka Itämeren seuduilla I–II) ensimmäinen osa käännettiin vuonna 1874 saksaksi ja vuonna 2007 viroksi.²

Matkakirjan ilmestymisestä on kulunut 150 vuotta ja tässä katsauksessa on tarkoitus tutkia, mikä oli matkakirjan merkitys aikansa oloissa erityisesti sukukielten tutkimuksen näkökulmasta ja mikä on sen tieteellinen anti fenougristiikassa nykypäivänä. Matkakirjallisuustutkimuksessa 1700-luvun ja 1800-luvun matkakirjoja on jaettu kahteen pääryhmään, joista toinen keskittyy tutkimukseen ja toinen turismiin (Thompson 2011: 45). Käsillä olevassa matkakirjassa *Utazás a Balt-tenger vidékein* on molempien ryhmien piirteitä.

2. Matkakohteiden ja tutkittujen aiheiden valinta

Hunfalvyn matkan keskeiset kohteet olivat unkarin sukukieliä puhuvien virolaisten ja suomalaisten asuinalueet, sillä matkailijan elämäntyön yhtenä päätehtävänä oli unkarin kielen sukulaisuussuhteiden perusteellinen selvittäminen. Kuten 1800-luvun tieteessä oli yleistä, sukukielitutkimuksissa kiinni-

¹ Unkarilaisen tutkimusmatkailija Antal Regulyn vuosina 1840–41 kirjoittama matkamuistio Suomesta *Finnlandi uti jegyzetek* on käsikirjoituksena Unkarin Tiedeakatemian arkistossa. Samaisen käsikirjoituksen kopio on säilynyt myös SKS:n arkistossa (Csúcs 2019: 19, 93, 220). – Tässä kohtaa kiitän artikkelini nimettömiä lektoreita filologisten seikkojen tarkennuksista.

² Paul Hunfalvy: *Reise in den Ostseeprowinzen Russlands*. Leipzig, 1874 (<https://dspace.ut.ee/handle/10062/36162>) sekä Pál Hunfalvy: *Reis Läänemere provintsides*. Tõlkinud Piret Toomet. Eesti Keele Sihtasutus 2007. Tallinn. s. 309. Vapaa saksannos – niin kuin kirjan sisäkannessa lukee – käsittää vain 260 sivua alkuperäisestä n. 430 sivuisesta osasta. Viroksi matkakirjan ensimmäinen osa on käännetty unkarista. Suomea käsittelevää osaa toistaiseksi ei ole käännetty.

tettiin huomiota kattavasti kielen ja kulttuurin lisäksi myös antropologiaan. Aikakauden keskeisiä aiheita kansakunnan muodostumisen (yhteinen kieli, itsenäinen hallinto) ja sen muodostaman valtion toimintojen mallien (koulu-laitos, lehdistö, talous, vähemmistöt) selvittäminen oppimistarkoituksessa ovat Hunfalvyn matkakirjan keskiössä:

”Kansallisuuskysymys on sekä Virossa että Suomessa, vaikka entisten ja nykyisten olosuhteiden eroavaisuuksien takia joka paikassa se on erilainen. Jos jonkun, meidän on takuulla opettavaista tutkia, kuinka muualla kansallisuusaate kehittyy ja kuinka se pyrkii saamaan yhteiskunnan tarpeet – jotka ovat vahvempia kuin laki – ohjattua itseään päin (I, VI).”³

Hunfalvyn asema Unkarin Tiedeakatemiassa tarjosi hänelle mahdollisuuden tutustua aikansa suomalaisiin tutkijoihin kirjeitse tai henkilökohtaisesti Unkarissa jo paljon ennen matkaa. Hänen vilkkaan seuraelämänsä ja laajan kirjeenvaihdon⁴ ansiosta matkan reitti ja sen keskeiset kohteet määräytyivät osittain sen mukaan, missä hänen tuttavansa ja ystävänsä asuivat. Matkallaan Virossa, Suomessa ja Pietarissa Hunfalvya odotti yleensä yhteyshenkilö, jonka opastuksella hän pääsi vaivatta matkallaan eteenpäin. Suomessa suomen- ja ruotsinkielinen lehdistö tiedotti Hunfalvyn matkasta jo alkuvuodesta 1869 ja seurasi sitä loppuun asti.⁵ Helsingissä hän tapasi monia Suomen merkittävimmistä valtiomiehistä ja tutkijoista,⁶ mm. Snellmanin ja Lönnrotin.

³ Matkakirjasta lainattujen tekstien käännöksestä vastaan itse ja kiitän artikkelin kieliasun tarkastuksesta FM Markku Nikulinia.

⁴ Hunfalvyn suomalaisten yhteyshenkilöiden nimilista on pitkä, sillä hän oli hyvin aktiivinen kirjeenvaihtotoimissaan myöskin. Ensimmäinen vuoden kestänyt, mutta merkittävin kirjeenvaihto sijoittuu vuoteen 1853 Elias Lönnrotin kanssa. Saksan-, ranskan-, suomen- tai unkarinkielisiä kirjeitä vaihdettiin myös D. E. D. Europaeuksen, August Ahlqvistin, Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen, Otto Donnerin, Antti Jalavan, E. N. Setälän sekä Ruotsissa asuvien suomalaisten/suomalaisyntyisten tutkijoiden kanssa. Osa heistä oli tavannut Hunfalvya Unkarissa (Korhonen 1984: 17; Tervonen 2003: 318).

⁵ Suomen lehdissä ehdittiin julkaista tietoa Hunfalvyn matkasta Vaasaan, jonne hänet oli kutsunut aiemmin 1869 toukokuun lopussa unkarin kielihistoriasta väitellyt O. Blomstedt. O. Blomstedt toivoi Hunfalvyn pääsevän Suomeen hänen väitöstilaisuuteensa, johon Hunfalvy olisikin päässyt, mikäli matkan reitti olisi muutettu päinvastaiseen järjestykseen. Tieto väitöksestä tuli kuitenkin vasta toukokuussa siinä vaiheessa, kun matka oli jo pitkälle suunniteltu. 9.7.1859 lehti Ilmarinen korjasi Vaasan lehden julkaisemat tiedot (Tervonen 1987: 357).

⁶ Helsingin Kaivopuistossa Hunfalvyn kunniaksi järjestetyssä tilaisuudessa oli läsnä mm. kaupungin pormestari Zilliacus, O. Donner ja A. Ahlqvist (Hunfalvy 1869: 68; Tervonen 1987: 358; 2003: 318).

Suurimman osan matkastaan Hunfalvy vietti ystävien ja tuttavien seurassa, mutta saatuaan omaa aikaa laivamatkoilla ja hevosvaunuilla ajaessaan hän tutustui kanssamatkustajiin, vaunujen ajureihin ja esim. Turussa oppaaksi tarjoutuneeseen kirjanpainajaan.

Kaksiosaisen kirjan otsikosta *Utazás a Balt-tenger vidékein* eli Matka Itämeren seuduilla saadaan summittainen kuva reitistä. Matka toteutui vuoden 1869 kesä- ja syyskuun välisenä aikana pääsääntöisesti junalla Itävalta-Unkarin Budapestista Saksan, Puolan sekä Preussin ja Liettuun kautta keisarilliseen Venäjään kuuluvaan Suomen suurruhtinaskuntaan, josta siirryttiin Ruotsiin ja sieltä Saksaan ja takaisin Itävalta-Unkariin. Välillä juna vaihtui höyrylaivaan ja hevosvaunuihin ajan infrastruktuurin mukaisesti.⁷ Pál Hunfalvyn tarkkaan suunnitteleman matkan tärkeimmät osiot olivat Viron ensimmäiset laulujuhlat⁸ (I 136) sekä loppupäässä muinaistutkijoiden kongressi⁹ Tanskan pääkaupungissa 27.8.–3.9. 1869 (II 389–398).

Tiedemiehenä Hunfalvy turvautuu matkakirjassaan positivismiin hengessä ennen kaikkea tilastollisiin faktoihin.¹⁰ Seikkaperäiset tilastolliset tiedot antavat kuvan monialaisesta matkailijasta. Hunfalvyn lakimies- ja oikeustieteen tutkijan tausta sekä etnografian tutkimukset ovat vaikuttaneet kielentutkijan monipuoliseen kiinnostukseen (Domokos – Paládi-Kovács 1986). Matkakirjan valtava tietomäärä¹¹ hämmästytti jo aikalaisiakin (Tervonen 2003: 314).

⁷ Hunfalvyn käyttämät paikannimet ovat sulkeissa. Junalla: Budapest (Pest) – Wien (Bécs) – Berlin – Gdansk (Danzig / Danczka), josta höyrylaivalla: Riika (Riga) – Tallinna (Reval), sieltä hevosvaunuilla: Tartu (Dorpat) – Viljandi (Fellin) – Tallinn (Reval) – Virbalis (Wirballen) – Pietari (Pétervár), josta höyrylaivalla: Viipuri (Viborg) – Imatra – Viipuri (Viborg) – Helsinki (Helsingfors) – hevosvaunuilla Hämeenlinna (Tavasztehusz) – Tampere (Tammerforsz) – Hämeenkyrö (Kyrö) – Tampere (Tammerforsz) – Tyrvää (Tyrväs) – Turku (Åbo) – Tukholma (Stockholm) – Uppsala – Göteborg – Kööpenhamina (Koppenhága) – Malmö, Lund, Helsingör – Lyypekki (Lübeka).

⁸ Ne olivat alunperin virolaisten vapauden viisikymmentävuotisjuhlat [Johann Volde-mar Janssen] Eestirahwa 50-aastase Jubelipiddo-Laulud. Tartu Wanemuine seltsit väljaantud, Laakmann, Tartu, 1869. – <https://archive.org/details/Eestirahwa50aastase1869c/page/n43/mode/2up>

⁹ Kongressin nimi on käännetty muualla arkeologikongressina (Tervonen 2003: 318). Alkuperäisessä tekstissä „az öskor vizsgálojinak gyűlése” (II 389).

¹⁰ Hunfalvyn matkakirjassaan nimeämä tilastojulkaisu: *Renseignements sur la Population de Finlande*. Par C. E. F. Ignatius, chef par int. du Bureau de Statistique de Finlande. Helsingfors. (Publiés aux frais de l'État.) 1869.

¹¹ Hunfalvy tiedot Suomen taluudesta ovat suoraan J. V. Snellmanilta (II: 160).

3. Matkakirjan tieteellinen anti fennougristiikan näkökulmasta

Kansan omien juurien tuntemukseen liittyi olennaisesti myös kansan kielen juurien selvittäminen, jota varten 1700- ja 1800-luvuilla oli kerätty tieteellistä todistusaineistoa historiallis-vertailevan kielentutkimuksen avulla suomen, viron, saamen ja unkarin lisäksi kielisukulaisten parista Venäjältä (Saarinen 2007; Grünthal 2010). 1800-luvun aikana suomalais-ugrilaisten kielten sukulaisuus saatiin tieteellisesti todistettua. Kielisukulaisuus koettiin alkujaan myös kansoja yhdistävänä tekijänä, jonka avulla pyrittiin luomaan suhteita, sekä vaihtamaan mielipiteitä kansojen sivistyneistöä askarruttavista kysymyksistä mm. kielen asemasta, koulutuksesta sekä kansallisuuksien asemasta (Korhonen 1984; Tervonen 1987: 2).

Fennougristiikasta sanan nykyisessä merkityksessä ei 1860-luvulla voinut puhua. Suomensukuisten kielten tieteellinen vertailu sen sijaan alkoi ottaa ratkaisevia askeleita kaikkien suomalais-ugrilaisten kielten keskinäisten sukulaisuussuhteiden määrittämisessä juuri 1800-luvun puolivälin jälkeen. Vaikka fennougristiikkaa ei vielä ollut olemassa käsitteenä, samassa merkityksessä käytetty suomensukuisten kansojen ja kielten tutkimus sai toimia kattokäsitteenä fennougristiikan kielentutkimuksen ja suomalais-ugrilaisten kansojen etnografian tutkimukselle. Koska tiedemaailma ja unkarilainen yleisö olivat kiinnostuneita näistä aiheista (II: 394), matkakirja *Utazás a Balt-tenger vidékein* oli oiva foorumi kielisukulaisuuskysymyksen popularisointiin (I: 327–354). Asialla oli painoarvoa myös kansainvälisesti, sillä juuri matkakirjan ensimmäinen osa julkaistiin myös saksaksi vuonna 1874.

A magyar nyelv rokonsága eli Unkarin kielen sukulaisuus -niminen luku (I: 327–371) huomattiin myös Suomessa. Morgonbladet-lehti julkaisi osia Hunfalvyn matkakertomuksesta ja kielisukulaisuutta käsittelevästä luvusta kolmiosaisessa artikkelisarjassaan (Tervonen 2003: 319).

1800-luvun lopun Unkarin kielentutkimuksen kuuma aihe eli pitkään vallassa ollut ajatus unkarin väitetyistä sukulaisuudesta turkkilaisten kielten kanssa sai myöskin tilaa tässä luvussa.

Hunfalvy katsoo kysymyksen loppuun käsitellyksi tieteellisten todisteiden valossa,¹² joiden mukaan unkarin kielen sukulaisuus ns. suomensukuisiin kieliin oli kiistatonta, mutta sukulaisuutta turkkilaisiin kieliin historiallis-vertaileva kielentutkimus ei vahvistanut. Unkarin lukuisat turkkilaisperäiset sa-

¹² Asiassa ratkaisevana tekijänä oli Antal Regulyn tuoreet (1843–46) obin-ugrilaisten kansojen parista keräämät aineistot, jotka olivat vakuuttaneet Hunfalvya unkarin kielen sukulaisuudesta ns. suomensukuisiin, eikä turkkilaisiin kieliin.

nat, joihin sukulaisuusteoria oli perustunut, todistavat vain turkkilaisten sanojen lainautumisesta unkariin (I: 370–371).

Noin viidenkymmenen sivun kielitiedettä käsittelevä luku on Hunfalvyn laajin kielisukulaisuusaiheeseen liittyvä, ei-asiantuntijayleisölle suunnattu julkaisu. Matkakirjassa esitetyt etymologiat ovat 1800-luvun parhaita historiallis-vertailevan kielitieteen soveltamisen tuloksia ja vakuuttavat lukijan matkailijan tieteellisestä pätevyydestä.

4. Suomen ja Viron kieliolojen arviointi

Katsauksen tässä luvussa nostetaan esiin matkakirjan kolme tärkeää aihetta, jotka olivat unkarilaisen matkailijan, kielentutkijan, tiedemiehen ja poliitikon näkökulmasta keskeisiä kansallisvaltion tekijöitä: a) kansalliskieli ja sen asema b) kielen käyttöalueista koululaitos ja lukutaito sekä c) kansallisvaltioiden syntyyn vaikuttaneen lehdistön asema.

Matkailija kieliolojen arvioijana. Pál Hunfalvyn tausta oli monessa mielessä samankaltainen kuin Suomen fennomaaniliikkeen kannattajien ja Viron itsenäisyyttä ja viron kielen asemaa ajavien kulttuurihenkilöiden. Hunfalvy oli polyglotti,¹³ monialainen tiedemies, akateemikko ja kansanedustaja. Hän oli vapautettujen saksankielisten maaorjien jälkeläinen ja kotoisin slovakki-enemmistöisestä kylästä. Syntymänimeltään hän oli Paul Hunsdorfer. Hän pääsi luterilais-evangelisen kirkon tuella opiskelemaan lukioon ja sittemmin oikeustiedettä yliopistoon. Kustantaakseen opintojaan hän oli ryhtynyt aatelisperheen lasten kotiopettajaksi ja päässyt sitä kautta sisään aateliipiireihin. 1840-luvun alussa hän opetti oikeustiedettä ja toimi Késmárkin¹⁴ lyseon rehtorina. Vuosien 1848–49 vallankumouksen ja vapaussodan myötä hänestä tuli poliitikko ja kansanedustaja. Unkarin ensimmäisen tasavallan kukistuttua, saatuaan armahduksen Hunfalvy omistautui tieteelle ja kielitieteen ohessa etnografian tutkimukselle. 1850-luvun jälkeen hän oli yksi Unkarin vaikutusvaltaisimpia tutkijoita.

Hunfalvy keräsi kaikki mahdolliset tiedot matkansa varrella olevista maista ja niiden asukkaista luonnontieteellisen tiedekäsityksensä (II: 396) ohjaamana. Kansan ja valtion keskinäisiä suhteita Hunfalvy pohdiskeli matkan aikana useasti. Monikielisyyttä hän piti luonnollisena, ainoastaan joidenkin

¹³ Hän puhui saksaa äidinkielenä, kotikylän kieli oli slovakki, koulussa hän opiskeli unkaria, latinaa, kreikkaa, ranskaa. Suomea ja viroa hän alkoi opiskella 1840-luvulla.

¹⁴ Kežmarok nyk. Slovakiassa.

kielten ja kansojen valta-aseman hän käsitti eriarvoistavana ilmiönä samoin kuin ihmisten väliset sosiaaliset erot (I: 70–71, 188, 231).

”Miksi toinen kansa on kehittynyt monipäiseksi, suureksi, vallanpitäjäksi ja toinen ei: vaikka molemmat olivat alunperin tasavertaisia? Mutta olivatko tai saivatko ne olla oikeasti tasavertaisia? Koska kaikkien kansojen perusta, alkulähde on syntynyt siitä, että niille kehittyi oma kieli ja siinä kansallisessa alkulähteessä, johon köyhä Viron kansa kuuluu, on niinkään oma kielensä kuin saksalaisilla omansa: siis minun on uskottava, että kansojen alkuaikoina kaikki olivat tasavertaisia. Sillä ei pysty löytämään eroa niiden henkisten lahjojen välillä, jotka ovat luoneet viron kielellisen lähtökohdan ja niiden välillä, jotka ovat luoneet saksan ja kehittivät siitä itsenäisen kielen. Vai ovatko kansojen lähtökohdat myös ulkopuolisista syistä johtuen erilaisia, kuin ihmistenkin lähtökohdat? (I: 70–71).”

Niin Hunfalvy kuin Suomen fennomaanit ja Viron kansallisen liikkeen toimijatkin olivat sekä tiedemiehiä, että poliitikkoja tai kulttuuritoimijoita, joilla oli suuria vaikutusmahdollisuuksia aikansa yhteiskunnan kulttuuri- ja tiede-elämässä (Saarinen 2007; Grünthal 2010: 19; Romsics 2014: 526–540). Heitä askarruttavista asioista tärkeimpiä olivat kansallisvaltio, kansalliset itsemääräämisoikeudet sekä kansallisvaltion oikeudelliset, taloudelliset ja kulttuuriset kysymykset. Nämä asiat vaikuttivat myös yksilön vapauteen.

Suomessa kansallinen liike ja yksilön vapaus kulkevat miltei käsi kädessä: Virossa ja Liivinmaalla se on ahdattu yhteiskuntaluokkien rajojen sisälle, jotka antavat vähemmän tilaa yksilön vapaudelle (II: 31–32).

Unkari, Suomi ja Viro olivat käytännössä monikielisiä, ja asukkaista melko suuri osa oli joko kaksikielisiä tai polyglotteja. Tätä kautta Suomen ja Viron tilanne ja kielellinen maailma muistuttivat Unkarin oloja. Suomen, Viron ja Unkarin älymystö kohtasi samanlaisia haasteita sekä kulttuurin että kieli-politiikan saralla. Hunfalvyn matkan tarkoitus oli solmia kontakteja kulttuurihenkilöihin ja tutustua Suomen ja Viron tilanteeseen, jotta voitaisiin soveltaa hyviä käytäntöjä Unkarin politiikassa (II: 31).

Kieli, koululaitos ja lehdistö. Kieli, koulutus ja lehdistö ovat olleet kansakuntien kehityksessä perustavanlaatuisia tekijöitä. 1800-luvun puolivälissä kansalliskielten asemaa oltiin määrittämässä tai suorastaan nostamassa (Mäntynen 2012: 329) ja koulutusta pidettiin prosessin juridisena takaajana, lisäksi myös talousintresseihin kytkeytyneellä lehdistöllä oli suuri rooli luotaessa kansakunnan näkymätöntä yhteisöä (Pakkasvirta 2019: 49–52).

Hunfalvy seuraa matkakirjassaan tarkkaan Viron¹⁵ ja Suomen kielikysymyksiä sekä koulutuksen ja lehdistön tilannetta. Teemat nousivat esiin myös juhlapuheissa Viron ensimmäisissä laulujuhliissa, jotka järjestettiin maaorjuuden lopettamisen 50-vuotispäivänä. J. Hurtin puheessa nousi esiin koulutuksen tärkeys.

”Puhujista on mainittava vielä Hurt,¹⁶ joka toivoi virolaisille kolmea asiaa: yleistä sivistyneisyyttä, jota voidaan saavuttaa koulujen, lehtien, hyvien kirjojen ja lukupiirien avulla; toiseksi hän toivoi sitä, että se joka nousee maanviljelijän statuksesta, ei heittäisi vanhan tavan mukaan virolaisuutensa menemään ja lopulta sitä, että virolailaisia varten olisi kansakoulujen lisäksi myös korkeakouluja (I: 148).”

Matkakirjan eri osissa kirjoittaja tulee pohdiskelleeksi oman kielen ja oman asuinalueen sekä oman kulttuurin tärkeyttä kansakunnan statuksen kannalta (I: 70–71). ”Meille, jotka saamme riittävästi osaamme kansallisuuksien liikkeistä, jotka tunnemme niiden väittelyjen luonnetta ja tiedämme senkin, ettei yhteiskunnallinen muutos välitä poliittisista vaatimuksista tai käskivistä laeista, vaan se tapahtuu vaistojen varassa, siksi meille muiden maiden kansallisuusliikkeet ovat myöskin kiinnostavia (II: 31).”

Valtioiden monikansallisuuden haasteet olivat puhuttaneet Hunfalvyn aikalaisia (I: Esipuhe VI). Matkakohteista löytyy harvoin puhtaasti yksikielisiä paikkoja. Unkarin, Suomen ja Viron kaupunkien asukkaat olivat kaksikielisiä tai monikielisiä. Monikielisestä Suomesta ja Virossa matkailija sai runsaasti kokemusta (I: 157–8, II: 27, 32–33, 142–146, 281). Hän ehti käydä mm. Viipurissa, Helsingissä, sekä Viron Tallinnassa (Reval) ja Tartossa (Dorpat) vaikka jälkimmäinen näyttikin olevan enemmän virokielinen.

Maaseudun kielioloista Hunfalvylla oli se käsitys, että maaseudun asukkaat saattoivat puhua Suomessa joko ruotsia, suomea tai jonkin verran venäjää ja Virossa viroa, saksaa tai venäjää (I: 157; II: 102, 104).

Hunfalvyn matka ajoittui suomen kielen virallisen statuksen kannalta merkittävään ajankohtaan. Suomen kieliasetus allekirjoitettiin vuonna 1863 ja Hunfalvyn matka Itämeren seuduille toteutui kesällä 1869. Pyrkimystä

¹⁵ Hunfalvy mainitsee myös liiviä, josta hän puhuu viro murteena (I: 58–59) Ahlqvistin Suomalainen murteiskirjan (1869) perusteella. Samoin viroa luokitellaan muiden itämerensuomalaisten kielten (karjalan, vatjan, vepsän ja liivin) kanssa suomen murteiksi. Hunfalvy vertaa itämerensuomalaisten kielten eroja saksan murteiden eroihin (I: 219).

¹⁶ Jakob Hurt (1839–1907), johon Hunfalvy otti yhteyttä Wiedemannin suosituksesta (I: 134).

suomen kielen viralliseen käyttöön näytti olevan jo aiemminkin. Unkarilainen matkailija siteeraa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aloitetta vuodelta 1856. Sen mukaan Seuran pöytäkirjat oli kirjoitettava ruotsin sijaan suomeksi ja pitkällä tähtäimellä aloitteen tarkoitus oli tehdä suomesta puhuttu kieli myös virallisissa tilanteissa.¹⁷

”Kielestämme täytyy tulla keskustelun kieli ruotsin sijaan, niin kuin oikeus ja kohtuus sitä vaativatkin. Tätä toivovat ja haluavat suomalaisuuden aidot ystävät koko maassa. Näyttäköön sitten esimerkiksi Seura, muuttakoon suomen kieli keskustelun kieleksi, jne. (II: 166; 94–95).”

1860-luvun koululaitoksessa kaikki eivät voineet opiskella vielä omalla äidinkielellään. Virossa koko koululaitos oli saksankielinen (I: 73–74). Suomessa puolestaan alkoi vuonna 1858 suomenkielinen lukiokoulutus (II: 301–302), mutta suomea oli opetettu kieliaineena ennenkin. Sukukielten asemaa koululaitoksessa vertailtiin matkakirjassa aina Unkarin vastaaviin oloihin.¹⁸ Suomen koululaitoksen murroksesta saadaan paljon tietoa kanssamatkustajina olleiden opettajien kertomuksista (II: 64–66), sekä Helsingin yliopiston (II: 81–82) ja Turun akatemian kieliolojen selonteon yhteydessä (II: 302–303, 309).¹⁹

Kirjan ensimmäisessä osassa viroin kielen asemaa pohditaan runsaasti, sillä Virossa vain harvat kyseenalaistivat saksan asemaa opetuskielenä. Perheenäidit pitivät silti velvollisuutenaan opettaa lapsiaan lukemaan viroin kielellä. Sivistyksen mittarina pidetyn lukutaidon yleisyys Virossa ja Suomessa hämmästyttää matkailijaa (I: 141–142, 149, 158, 164, 186–187, 195, 259, 273–274). Hunfalvy tarkkaili myös lehdistöä, jonka rooli kielen statuksen vahvistajana ja sen kautta kansakunnan muodostumisen välineenä²⁰ oli jo tuolloin tiedostettu (II: 290–291). Virossa julkaistujen lehtien lukumäärän matkailija tun-

¹⁷ Seuran kokousten kieleksi suomi pääsi vasta vuosia myöhemmin (II: 166).

¹⁸ Vuoden 1868 koululain mukaan Unkarin kansakouluissa maan kaikilla asukkailla oli mahdollisuus äidinkieliseen perusopetukseen. Vuoden 1868 kansakoululain mukaan „jokaisen oppilaan on saatava opetus omalla äidinkielellään”. Kansallisuuslaki täydensi tämän sillä, että myös valtio oli velvollinen järjestämään perus- ja keskitason kouluja, joissa opetuksen kieli on kansallisten vähemmistöjen kieli. Valtiokielenä käytettyä unkaria ei tarvinnut opettaa vieraana kielenäkään ei-unkarinkielisissä kansakouluissa ennen 1880-lukua (Katus 2015).

¹⁹ Lukioiden oppilaista (yhteensä 151) suomenkielisen, vasta vuonna 1859 aloittaneen Jyväskylän lukion oppilasmäärä oli kaikista pienin, 5 (II: 64, 301–302).

²⁰ „Tämä andersonilainen anonyymi yhteisöllisyys alkoi elää ja sai riittävän pohjansa 1800-luvulla tapahtuneen painokapitalismin kasvun ja koulutus-järjestelmien uudistuksen ansiosta” (Pakkasvirta 2019: 51).

nustaa vaikuttavaksi²¹ (I: 136, 194, 197). Matkakirjasta saadaan tarkkoja tietoja myös Hämeenlinnan (II: 247) ja Jyväskylän²² (II: 66) sekä Turun Seurahuoneen lehtitarjonnasta ja niiden kielivalikoimasta²³ (II: 299).

Vakuuttavimpana esimerkkinä lukutaidon, kirjojen ja lehtien roolista Hunfalvy mainitsi varsinais-suomalaisen Punolan isännän. Hän oli lehtien tilaajana ja lukijana sekä kirjaharrastajana saanut tietoa jopa suomen ja unkarin kielisukulaisuudesta:

“– Pestistä vai? Hän toisti ilolla ja ihmetellen, siis olemme sukulaisia! hän huudahti. – Mistä tiedätte sen? kysyin minä. – Kirjoista, kuului vastaus. (...) Hän mainitsi kuvallista aikauslehteä Maiden ja merten takaa, jota olen siteerannut jo useamman kerran ja josta on ilmestynyt kolme vuosikertaa. (...) Hän on kahden lehden tilaaja, jotka ovat sanomalehtiä ja halpoja (II: 290–291).”

Kieliolojen havainnointi yhdistyi sujuvasti etnografisten ja folkloreaineistojen esittelyyn. Hunfalvyn kiinnostus kohdistui ennen kaikkea suomen ja viron kansankieleen. Matkan aikana kootut ja unkariksi käännetyt sekä kommentoidut suomen- ja vironkieliset sanonnat, sananlaskut matkailijan arviossa heijastelevat näiden kansojen eetosta, josta kuvastuu rehellisen ja viisaan kansan ajatusmaailma.

5. Yhteenveto

Hunfalvyn matkakirja *Utazás a Balt-tenger vidékein* sai jo ilmestymisensä jälkeen kiitosta suomalaisilta fennomaaneilta, mm. Yrjö-Koskiselta. Hunfalvya kiitettiin muun muassa siitä, että hän teki matkakirjallaan Suomea tunnetuksi Unkarissa.²⁴

Lähes tuhatsivuisen matkakirjan kääntäminen suomeen oli pohdinnassa heti sen julkaisemisen jälkeen, mutta unkarintaitoista kääntäjää ei silloisesta

²¹ Vuonna 1869 oli olemassa viisi vironkielistä lehteä. Neljää julkaistiin Tartossa ja yhtä Pärnussa (Hunfalvyn tekstissä Dorpat ja Perno). Tartossa julkaistujen lehtien toimittajana oli Johann Voldemar Jannsen.

²² Jyväskylästä löytyi seitsemän suomenkielistä lehteä.

²³ Turun Seurahuoneen valikoimasta löytyi 14 eri lehteä, joista 11 oli ruotsinkielistä (6 Suomessa julkaistua), oli kaksi saksankielistä ja yksi suomenkielinen lehti.

²⁴ „Teille kannan sulimmat kiitokset – siitä ystävällisestä tavasta, jolla olette tehneet meidät tutuiksi Unkarin yleisölle. Erään tuttavan kautta [Selin], joka sanakirjan avulla saapi Magyarin kielestä selkoa, olen jo läpi käynyt suuren osan kirjan sisällyksestä ja aion siitä antaa Kklehdessä [eli Yrjö-Koskisen perustama Kirjallinen Kuukauslehti v. 1866–1880, J. V.], jonkunlasen exposée’n, jähka saan tarpeeksi aikaa” (Tervonen 1987: 254; Karila 2006: 23).

Suomesta löytynyt. Vuonna 1874 matkakirjan ensimmäinen osa julkaistiin saksaksi ja vuonna 2007 viron kielellä.

Hunfalvyn matkakirja vuodelta 1871 on monella tapaa merkittävä ja mielenkiintoinen teos myös nykytutkimuksen näkökulmasta. Se on ensimmäinen unkarinkielinen matkakirja Suomesta ja Virosta. Se kuvailee ensimmäistä kertaa Suomen ja Viron 1800-luvun oloja niin maantieteen, yhteiskunnan kuin kielitieteenkin osalta unkarilaisesta näkökulmasta. Kirja dokumentoi ainutlaatuisella tavalla sekä aikakautta ja oloja että unkarilaista näkökulmaa sukukansoihin. Fennougristiikan ja tutkimushistorian näkökulmasta se kertoo aikakautensa suomalais-ugrilaisista kulttuuri- ja tiedesuhteista ja valottaa kielisukulaisuudesta tuolloin vallinneita käsityksiä. Matkakirjana se on luonnollisesti myös genrensä edustaja, jota voidaan tutkia niin eurooppalaisen 1800-luvun matkakirjallisuuden kuin tutkimusmatkakirjallisuudenkin edustajana.

Lähteet

- I = Hunfalvy, Pál 1871: Utazás a Balti-tenger vidékein. Első kötet. Kiadja Ráth Mór. Pest. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/101230/Utaza_s_a_balt-tenger_vide_kein-Elso_kotet.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- II = Hunfalvy, Pál 1871: Utazás a Balti-tenger vidékein. Második kötet. Kiadja Ráth Mór. Pest. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/101599/Utaza_s_a_balt-tenger_vide_kei.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kirjallisuus

- Csúcs Sándor 2019: Reguly Antal élete és műve. Reguly Társaság, Budapest.
- Domokos Péter – Paládi-Kovács, Attila 1986: Hunfalvy Pál. A múlt magyar tudósai. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Grünthal, Riho 2010: Matkueita tai yksityisiä tutkijoita: Suomalais-Ugrilaisen Seuran keruuretkien tausta ja tavoitteet. In: Kokkonen, Paula – Kurvinen, Anna (toim.), Kenttäretkistä tutkimustiedoksi. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki. 17–52. <https://www.sgr.fi/uudetsivut/items/show/161>.
- Karila, Kaisa Kaarina 2006: Kulttuuriyhteistyötä, politiikkaa ja kansansivistämistä: fennomaanien suhde Unkariin. Suomen historian Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston historian laitos. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/8469>
- Katus László 2015: A Lex-Apponyi. Rubicon. Történelmi magazin. 2015/2. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/
- Korhonen, Mikko 1984: Suomalais-ugrilaisen kielitieteen alkuvaiheet. In: Karig, Sára – Heikkilä, Päivi (toim.), Ystävät, sukulaiset: Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Mäntynen, Anne – Halonen, Mia – Pietikäinen, Sari – Solin, Anna 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. Virittäjä 116/3: 325–348.

- Pakkasvirta, Jussi 2019: Mitä Anderson tarkoittikaan „kuvitellulla yhteisöllä”? Tieteessä tapahtuu 6: 49–52. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/308953/87248_Artikkelin_teksti_133947_1_10_20191111.pdf?sequence=1
- Romsics Ignác 2014: A magyarok őstörténetéről. A magyarok eredete – bizonyosságok, hipotézisek, hiedelmek. Magyar Tudomány 2014/5: 514–561.
- Saarinen, Sirkka 2007: Fennougristinen kenttätö. https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/artikkelit/fennougristinen_kenttatyo
- Thompson, Carl 2011: Travel Writing. London.
- Teperi, Joukko 1965: Vanha Suomen suomalaisuusliike I. Kehityspiirteitä ja edustajia 1830-luvulta 1850-luvun alkuun. Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen Historiallinen Seura LXIX. Helsinki. <https://core.ac.uk/download/pdf/186507884.pdf>.
- Tervonen, Viljo (toim.) 1987: Pál Hunfalvy ja suomalaiset. Kirjeitä vuosilta 1853–1891. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- Tervonen, Viljo 2003: Hunfalvy Pál Ruotsissa. Nyelvtudományi Közlemények 100: 314–320.

*

150 years since the publication of the first Hungarian-language travel book on the Baltic Sea region (Research-historical excerpts from the travelogue of Fenno-Ugric pioneer Pál Hunfalvy (1810–1891) in 1869)

In the summer of 1869, Pál Hunfalvy paid a visit to Russia in the Baltics and the Grand Duchy of Finland. The purpose of his trip was to introduce the linguistically related Estonians and Finns to the Hungarian readers. Hunfalvy's two-volume travel report was published in Hungarian 150 years ago, in 1871, and in 1874 a shorter version of the two volumes was published in German. The Estonian translation of the first volume was published in 2007, but only short details and references have been published in Finnish so far.

This presentation aims at giving the Finnish readers an idea of the image Hunfalvy wanted to convey of the Finnish society, which found itself in the process of building a new identity based on the Finnish language – a process the evolution of which Hunfalvy compared with the Estonian national awakening.

Keywords: travel literature, national awakening, national language, language policy, language identity.

JUDIT VARGA